

Vänsterdocenten

Torbjörn Tännsjö

Fri Tanke 2017. 355 s. ISBN 978-91-87935-65-7

Vänsterdocenten, den första delen i Torbjörn Tännsjös intellektuella självbiografi, behandlar både hans egen politisk-filosofiska utveckling och hans vänsterpolitiska engagemang. Miljöerna som läsaren får besöka i bokens nitton kapitel varierar således mellan, å den ena sidan, Unga Filosofers möten på Norrtullsgatan och den filosofiska institutionen vid Stockholms universitet och, å den andra sidan, partimöten i Nacka, blåsorkestern som spelar i demonstrationstågen och diskussionerna om nytt partiprogram för vänsterpartiet efter Berlinmurens fall. De politisk-filosofiska kapitlen, om frihet, yttrandefrihet, integritet, och så vidare, är i viss mån sammanfattningar av resonemang och ståndpunkter som publicerats tidigare. Men filosofin skildras alltså även utifrån sina miljöer och människor, vilket är de delar av boken jag finner särskilt läsvärda.

En tematik är upplevelsen av Harald Ofstad, professorn i praktisk filosofi när Tännsjö påbörjade sina studier. Ofstad beskrivs som arrogant, en person som inte stod ut med kritik och därför var nedlåtande och ibland rentav elak mot den som ifrågasatte honom. Även Ingemar Hedenius och Anders Wedberg beskrivs åtminstone delvis på samma sätt. Tännsjö menar att deras attityd återspeglade en rädsla för att inte duga och för att framstå som dum och ointelligent. En slags intellektuell ångest. Det plågar Tännsjö att han inte tydligare opponerade sig mot Ofstad; opponenter som inte opponerade sig, är hans självkritiska dom. Minnet av Ofstad och kritiken mot sin egen undfallenhet i förhållande till honom återkommer på flera ställen. Som läsare ställer man sig ändå frågan om författarens beskrivning av den tidigare generationens professorer är alltigenom riktig. Det är enkelt att föreställa sig en annan hypotes, att deras attityd berodde på seminariekulturen; på det som "sitter i väggarna". I så fall skulle en alternativ beskrivning vara att problemet bestod i "situationerna" snarare än i professorernas karaktärer. Märkligt nog resonerar Tännsjö i andra delar av boken om den psykologiska forskning som just pekar mot situationers snarare än karaktärens betydelse för mänskligt beteende – men utan att koppla samman den till sina egna erfarenheter på filosofen.

En andra tematik är den att ändra uppfattning. Som filosof och forskare är det givetvis grundläggande att kunna justera eller förkasta en

ståndpunkt när den konfronteras med övertygande invändningar. Även inom politiken är det naturligtvis önskvärt att människor har förmåga att ta intryck av argument och att vid behov justera sin uppfattning. Just inom den politiska generation som Tännsjö tillhör, 68-vänstern, har många sedermera ändrat politisk ståndpunkt och rentav tagit avstånd från den som de tidigare omfamnat. Tännsjö menar dock att han själv och många andra *i grunden* hade rätt. I andra delar av självbiografien ställer Tännsjö retoriskt frågan om han ändå inte tänkte fel tidigare. Oftast är svaret nekande, det som sagts, tänkts och skrivits tidigare var i huvudsak rätt. En något sällsynt exempel på när Tännsjö ändå ändrat uppfattning gäller frågan om övervakning och integritet. Här beskrivs hur åsikten skiftade snabbt, från en minut till en annan. Men det är som om det trots allt var ett slags misslyckande och att det hade varit bättre om han intagit den rätta ståndpunkten redan från början. Om det är Tännsjös uppfattning, vilket det finns skäl som talar för även om det inte är uppenbart, är den något förvånande. Varför skulle det vara ett misslyckande att låta sig påverkas av övertygande argument, även om man själv måste justera sin politiska eller vetenskapliga uppfattning som en konsekvens därav?

Det tredje temat som löper genom boken är demokratin. För Tännsjö har demokratin varit ett studieobjekt, ett engagemang och en praktisk erfarenhet. Ett roligt påpekande är att överklassen har svårt för demokrati eftersom de är vana att få rätt medan demokrati förutsätter att deltagarna tål nederlag. Men är demokrati alltid den bästa metoden för kollektivt beslutsfattande? Den vänster som Tännsjö tillhör menade det och skiljer sig på den avgörande punkten från den revolutionära vänstern. Samtidigt är Tännsjö i många stycken upptagen vid demokratins problem. Har väljaren tillräcklig kunskap om de frågor som ska beslutas? Den klassiska invändningen är att väljarkårens inflytande bör vara minimalt, den bör inskränkas till periodiska val av eliter, just eftersom väljaren typiskt sett är irrationell och oinformerad. Tännsjö påpekar att den invändningen snarast talar mot allmänna val överhuvudtaget. Är väljarna oförmögna att besluta om politik är de troligen lika oförmögna att välja eliter som att själva delta i politikens utformning. Slutsatsen är att det inte går att vara både för demokrati och pessimist om väljarnas beslutskompetens. Demokratin förutsätter en tro på möjligheten av en (tillräckligt) rationell och informerad väljarkår.

Ett annat demokratiproblem som upptar Tännsjö är vilka som bör få rösta i demokratiska beslut. Svaret på den frågan tycks ofta enkelt,

det måste ju vara medlemmarna av den politiska gemenskapen eller organisationen som ska besluta! Men vilka som är medlemmar framstår ofta som godtyckligt, det beror på politiska beslut som reglerar medlemskapet. I demokratiska stater är det i allmänhet reglerna om medborgarskap som avgör vilka som får rösta. Men det är inte självklart att alla medborgare och endast alla medborgare bör vara de som har rätt att rösta i en demokrati. Ett mer principiellt svar behövs. Tännsjö ansluter sig till den så kallade påverkansprincipen enligt vilken var och en (och endast de) med ett intresse som faktiskt, möjligen eller troligen påverkas av ett beslut bör tillåtas delta i det demokratiska beslutsfattandet. Detta är nu inte den enda tänkbara principen. Även om Tännsjö inte nämner den är ett alternativ uppfattningen att de och endast de som är underställda ett beslut bör få möjlighet till politiskt inflytande över demokratiska beslut.

Tännsjö är mer intresserad av vad påverkansprincipen betyder i praktiken. Den tycks tala för en global demokratisk ordning, eftersom enskilda länders politik ofta har konsekvenser som sträcker sig utanför deras gränser. Men är påverkansprincipen demokratisk? I själva verket tycks den oförenlig med många av de sätt på vilket demokratisk beslutsfattande är organiserat i dag. Dels gäller det förstås demokrati på nationalstatens grund. Givet att vi tror på påverkansprincipen måste slutsatsen vara att den misstar sig som tror sig leva i ett hyfsat demokratiskt land som Sverige. Det systematiska förnekandet av rätten till politiskt inflytande för människor som befinner sig utanför våra gränser men som ändå påverkas av besluten i riksdag och regering leder till slutsatsen att vi inte alls har demokrati. Påverkansprincipen talar också emot rimligheten av nuvarande sätt att organisera demokratiskt beslutsfattande inom föreningar, partier och andra frivilliga sammanslutningar. Beslut av medlemmarna i en förening riskerar alltid att ha efterverkningar på andra än dem själva. Och eftersom alla som påverkas borde få delta är det enligt påverkansprincipen orimligt att begränsa rätten till inflytande till en förenings medlemmar. När vänsterpartiet röstade om ett nytt partiprogram 1990 – ett arbete som Tännsjö ingående beskriver eftersom han själv deltog i programkommittén – så var detta i själva verket ett odemokratiskt beslut. Det var odemokratiskt just eftersom många som påverkades av beslutet inte fick möjlighet att delta. Hade vänsterpartiet hamnat i regeringsställning, borde rimligen alla som påverkas av den offentliga politiken också haft möjlighet att delta i beslutet.

Som framgår pekar påverkansprincipen mot slutsatsen att demokrati som vi känner den är en omöjlighet. Det innebär inte att principen är felaktig. Kanske är demokrati, som Rousseau en gång påpekade, ett styrelseskick endast ämnat för gudar. En annan slutsats är emellertid att påverkansprincipen helt enkelt inte är demokratisk. Påverkansprincipen blandar samman frågan vilka som bör få delta i kollektiva beslut med frågan om till vilka kollektiva beslutet bör ta hänsyn.

LUDVIG BECKMAN

Hedonismen och dess kritiker

J. Mikael Olsson

Café 60 media 2016, 136 s. ISBN 978-91-983377-9-2

J. Mikael Olsson är fil. dr i statsvetenskap med politisk filosofi som särskilt forskningsintresse. Han säger i sitt förord att boken är ”tänkt som en introduktion till den form av utilitarism som kallas hedonism” (s. 7). Detta språkbruk är lite avvikande. ”Hedonism” brukar oftast syfta på tanken att lust eller lycka är det enda som har egenvärde. ”Utilitarism” betecknar däremot en sorts normativa principer om vad som är moraliskt riktiga handlingar. Men utilitarism kombineras rätt ofta, åtminstone förr i tiden, med hedonism. Och det Olsson kallar ”hedonism” syftar på just en sådan kombination: hedonistisk utilitarism.

Boken är inte bara en introduktion, utan även ett *försvar* för en hedonistisk utilitarism (s. 7). Men Olsson säger sig vara ”i första hand demokrat och i andra hand hedonist” (s. 92), vilket väl innebär att han skulle anse en icke-hedonistisk politik vara moraliskt riktigt under förutsättning att den är demokratiskt beslutad. Han säger också att demokrati förutsätter ”individuella rättigheter samt rättsstatliga principer” (s. 117). Själv är han alltså inte utilitarist. Men han vill försvara utilitarismen. Och han påstår också att hedonismen ”i större grad än andra moraliska doktriner närmar sig idealet om total invändningsfrihet” (s. 129).

Hos vissa andra författare syftar ”hedonism” på en *egoistisk* hedonism, att strävan efter den *egna* lyckan eller njutningen är ett moraliskt riktigt mål för allt handlande, så som hos Epikuros (jfr s. 17–18). En numera vanligare form av utilitarism än den hedonistiska är så kallad preferens-utilitarism, som ungefär går ut på att man i maximal grad bör tillgodose alla inblandades preferenser eller önskningsar (s. 14). Men